

AVTORJI IN KNJIGE

Tone
Peršak**Florjan Lipuš: Odstranitev moje vasi**

Lipuševe *Odstranitev moje vasi* človek ne bere in ne prebere na dušek. Razlogov za to je več. Med njimi eden najpomembnejših nemara v jeziku, v avtorjevem posebnem načinu pripovedovanja, saj Lipuš kot da nenehoma zadržuje tok pripovedi in razlaga vsak pojav, o katerem govori, na dolgo in široko. Tako pravzaprav ne dovoli pripovedi, da bi stekla, in ne zgodbi, da bi se razvila. Zgodba, če razumemo

ta pojav kot ubesedeni povzetek vsega, kar se je zgodilo, in ne kot fabulo, se pravi ne kot tako ali drugače popisan sklop dogodkov, tako nenehoma zastaja. Avtor popisuje isti dogodek z različnih vidikov ali zgolj z različnimi besedami in stavki, ki pomenijo isto ali vsaj približno isto, tako da dobi bralec namesto vtisa dinamičnosti vtis statičnosti, dasi avtor vendarle omenja tudi čas, in čeprav je očitno, da je od enega do drugega dogodka minilo npr. pet ali celo več let. Vendar je jezik rabljen v delu tako, da bralec ne čuti teka časa, zato tudi ni mogoče reči (v večini primerov), da si opisani dogodki tako, kakor si sledijo v zapisu, sledijo tudi v času. To pa seveda razčlenjevalcu dela takoj vsili vprašanje o zvrsti Lipuševega teksta in ne nazadnje tudi o tem, kako delo vrstno opredeliti, saj se zdi, da je bistvenega pomena za takšno opredelitev prav vprašanje, kako je v delu obravnavan čas.

Seveda pa to ni edini sklop vprašanj, ki jih zastavlja bralec Lipuš s svojo rabo jezika. Na prvi pogled se zdi, da je njegov jezik vsaj blizu jeziku novega romana; še zlasti napeljujejo na to misel številni in mestoma zelo dolgi in natančni opisi. Vendar se Lipušev opis razlikuje od večine opisov v prozi, ki jo označujemo kot novi roman, ker ni niti najmanj stvaren in objektivističen, čeprav se mestoma mogoče zdi, kot da to želi biti. Lipušev opis ali popis vedno izraža avtorjev subjektivni odnos do popisanega dogodka ali opisane stvari, največkrat ironijo. S kopičenjem pridevnikov, dodatnih pojasnil in antitez (Lipuš rad opisuje dve nasprotujoči si stvari ali dva dogodka vzporedno) avtor ironizira in celo napada predmet opisa. Večkrat se tudi izkaže, da opis v resnici sploh ni opis, temveč razglabljanje o stvari oziroma komentar dogodka. Ker pa si Lipuš prizadeva tudi za plastičnost in izrazitost opisa in zato skrbno izbira učinkovite oznake, zvenče pridevnike in glagole, ki ne pojasnjujejo le tega, kaj kdo počne, temveč še bolj to, kako to počne, ker rad uporablja že znana rekla in tudi sam oblikuje svoje oznake in poante po zgledu pregovorov in ljudske modrosti, deluje njegov jezik pravzaprav baročno, mestoma celo nabreklo, dasi nenavadno poetično. Baročno zlasti zaradi kopičenja enako označujočih oznak, ki enako pomenijo, to pa ponekod učinkuje kot pretiravanje, drugod celo kot čisto podvajanje. Vendar

ta ugotovitev ni mišljena kot očitek, kajti razvidno je, da sta tako pleonazem kot (največkrat ironično) pretiravanje s sredstvi, s katerima dosega avtor že omenjeni vtis statičnosti ali zunajčasnosti prostora in dogajanja v njem in zdi se, da gre Lipušu prav za ta vtis, kajti prav v zunajčasnosti, nemara izključenosti iz časa, ki nam pomeni tudi razvoj, napredek in zlasti polno in avtentično bitje, je odstranitev oziroma že odsotnost vasi, ki sicer fizično še je, vendar kot da je že ni več.

Avtorjev jezik potemtakem tu funkcionira kot govor, ki svojega objekta ne konstituira, temveč ga v bistvu dekonstituira in odpravlja, ker ga postavlja zunaj časa v nekak gluhi rog; z že zdavnaj oguljeno frazo bi lahko rekli »na slepi tir zgodovine«. Ob tej ugotovitvi si moramo ob že poprej zastavljenem vprašanju o vrstni in zvrstni opredelitvi Lipuševega dela zastaviti še vprašanje o stvarnosti, ki jo in kakor jo prikazuje Lipuš.

Še prej pa nekaj opazk o ustroju dela. Knjiga sestoji iz osmih poglavij, ki so pravzaprav samostojne pripovedi, povezane v glavnem samo s tem, da govorijo o istem kraju oziroma o različnih plateh življenja v istem kraju, ne da bi bili dogodki in pripovedi vzročno povezane. To velja za večino zgodb. Vsaj tri pa vendarle so povezane tudi z neke vrste fabulo in tako — peta, šesta in sedma pripoved — sestavljajo več ali manj sklenjeno zgodbo o prenovi cerkve in svečanostih ob koncu prenove, o pobožnostih, ki so sledile prenovi in o zadregah z dvema novomašnikoma, ki sta se odločila za duhovniški poklic ob omenjenih pobožnostih. Samo te tri pripovedi udejanjajo tudi časno razsežnost dogajanja, saj je z legendo o čudežnem naplavljenem križu, ki je uhajal iz cerkve, dokler ga niso naložile na voz in ga prepeljale v cerkev device iz vasi, vključena daljna preteklost, obenem pa se osnovna zgodba razvija vsaj pet, šest let. Drugače pa vsaka od pripovedi popisuje poseben dogodek ali celo samo posebno razpoloženje in občutja v zvezi z eno od plati življenja v kraju: prva npr. nestrpno pričakovanje vasi, kdaj bo že končno kdo umrl (potreba po dogodku), druga stranpota prosvetnega življenja v vasi in običaje pogrebecev, tretja popisuje in ironizira običaje ob cerkvenih praznikih, četrta zaplotništvo, peta preново cerkve z vključitvijo legende o čudežnem križu, šesta vznemirjenje vasi ob obisku gorečega misijonarja in neodločnost ob vprašanju, kateri od obeh vaških novomašnikov naj prvi bere novo mašo, sedma svečanost ob novi maši in osma nesrečo kmetice o veliki noči in, kot se zdi, tudi razloge, zaradi katerih so prebivalci kraja izgubili vero v življenje ter svojo življenjsko silo in gon.

Še bolj kot to, da gre v vseh pripovedih za isti kraj in za različne plati življenja v istem kraju, povezuje vse pripovedi naperjenost proti cerkvi in vsemu, kar je z njo povezano. Gre namreč za nenehno demistificiranje in demitiziranje vloge cerkve in njenega odnosa do ljudi, njenih videzov in proklamacij. Prav ta avtorjev odnos do cerkve in njene prakse je vidik, s katerega Lipuš opisuje in ocenjuje dogodke, ljudi in stvari. Očitno je, po njegovem mnenju, prav v vlogi cerkve eden od temeljnih razlogov za že omenjeno zunajčasnost kraja in skupnosti, ki ju popisuje. Gre seveda za slovensko (ali vsaj deloma slovensko) vas na Koroškem; vendar je to za zdaj pomembno samo kot podatek, ki ga bomo upoštevali kasneje.

Kraj, ki ga Lipuš opisuje, je zaprt vase, skoraj brez kakršnihkoli stikov z drugimi kraji. To je svet, ki po svoji zaprtosti spominja celo na Grumovo Gogo; ravno tako tudi po zagatnosti in nestrpnem pričakovanju, kdaj se bo

končno kaj zgodilo. To je negiben svet, ki se pravzaprav več ne dogaja, ker se je izživel in živi oziroma obstaja le še fizično. Čeprav je eros ena osrednjih tem dela, saj avtor nenehoma govori o skakanju čez plot in sploh o spolnem življenju vaščanov, je vendarle očitno, da v teh ljudeh ni več prave življenjske sile. Med vzgoni, ki motivirajo dejanja in nehanja krajanov (delo v celoti nima glavnega junaka in v bistvu ga tudi posamezne pripovedi nimajo), so v ospredju negativna čustva in hotenja (slavohlepje, hinavščina, zaplotništvo, zavist). Tako avtor npr. na dolgo in široko popisuje, kako spretno se krajan izogibljuje drug drugega, ker nimajo več moči in ne potrebe po avtentičnem stiku, kako se varajo, drug drugega zalezujejo, se vzajemno pretvarjajo itd. Osrednja institucija tega sveta je cerkev, zato je vaški fajmošter največkrat neposredno omenjena določena oseba, vendar bolj kot funkcija v življenju vasi in manj kot samostojni voljni subjekt. Pri tem je očitno, da je cerkev največ kriva za stanje kraja. Lipuš popisuje predvsem družbeno in družabno življenje kraja, zlasti navade in običaje, ki se jih krajan udeležujejo po nareku že preživele konvencije ali po navodilih cerkve, v bistvu brez svoje volje in potrebe. Največ besed uporablja za popise razpoloženja ob takšnih dogodkih in zlasti za popise običajno bolečih iztreznitev po veselicah, ko si ljudje več ne marajo pogledati drug drugemu v obraz in namenoma spregledajo celo očitne prekrške zoper red in tradicijo, ker bi sicer morali delovati. To je torej svet brez volje do življenja in tudi brez junaka z izrazito voljo do moči, ki bi skušal kakorkoli spremeniti svet. Zato tudi besedilo nima junaka in v njem sploh ni nihče imenovan. Opisana je samo brezimna množica, ki ji v glavnem gospodari župnik, pa še ta bolj po inerciji tradicije kot zato, ker bi bil sposobnejši ali močnejši od drugih ljudi. Poanto knjige in do stopnje ideje izpostavljeno sporočilo pomeni rojstvo mrtvorojenega otroka v zadnji pripovedi. Prihodnosti za ta svet ni več, ostaja samo še môra preteklosti v tegobni sedanjosti, jalovost in brezciljnost.

Posredno se Lipuš veliko ukvarja tudi s katoliško zamisljivo boga, ki jo ironizira skoraj na vsaki drugi strani. Gre seveda za polemiko s Cerkvijo kot institucijo in za razkrinkavanje in smešenje cerkvene prakse, ki se vsak dan znova izrojeva v manipuliranje in poniglavo sprenevedanje. Na to opozarjajo zlasti groteskni popisi vedenja cerkvenih dostojanstvenikov in običajev ob cerkvenih praznikih. Te običaje prikazuje Lipuš kot zgolj še tercijalstvo in prazne forme, kot zgolj lažni vitez, za katerim se skriva fajmoštrova slavohlepnost in tudi razvratnost, se pravi popustljivost do sebe in skoraj krutost do vernikov. Tako se vedno znova izkaže, da tudi na vitez povsem čiste pobude rojevajo zlo, zavist in zapravljivo tekmovalnost med ljudmi (posledice pridig gorečega misijonarja, ki ga povabi fajmošter v vas po prenovi cerkve). Vse to pa je možno zato, ker ljudstvo ne misli več oziroma nima več moči za samostojno dejavno življenje. To moč je izgubilo ob pomorih med zadnjo veliko vojno, ko je v krematorijih zgorel cvet krajanov. Od tedaj je prebivalec vasi ostal v ustih okus po pepelu in razpadu sveta, občutek umiranja in izumiranja ter obsojenosti na smrt.

Odstranitev moje vasi potemtakem ne govori o kakršnikoli nasilni germanizaciji in o pritiskih na Slovence pa tudi o samouničevalnem razdoru med koroškimi Slovenci ne (čeprav je ta spor v delu navzoč, zlasti v avtorjevem odnosu do stvarnosti, v tem, kako zviška in brezobzirno jo popisuje). Gre torej za samoodstranitev vasi, za odstranitev in odstranjevanje od znotraj, ko ni več moči za dejavno navzočnost. Konflikt med nemško večino in

slovensko manjšino v delu sploh ni omenjen; Lipuš vidi vse razloge za sa-moodstranitev v kraju (v prebivalcih kraja) samem. Ker pa ves čas opisuje predvsem poseganje cerkve v življenje kraja, celo v osebno in intimno življenje krajanov, je mogoče sklepati, da pripisuje večji del odgovornosti za opisano stanje prav cerkvi. Vendar ne samo cerkvi, kajti gre vendarle tudi ali celo predvsem za pomanjkanje prvinske življenjske sile in volje, to pa je posledica usodnih udarcev v preteklosti.

Če se po vsem povedanem vrnemo k vprašanju, kaj Lipuševa knjiga je — roman? zbirka novel? zbirka lirsko-refleksivnih novel (besedila so pisana v ritmizirani prozi)? — si verjetno lahko takoj odgovorimo, da ne gre za roman. Ne samo zato, ker je delo razdeljeno v osem krajših pripovedi, in ker ni mogoče določiti glavnega junaka, saj bi lahko rekli, da je ta junak vas, temveč tudi zato, ker svet, kakor je prikazan v delu, ni več ustrezen romanu. Ne tradicionalnemu pa tudi ne novemu, čeprav bi, kot rečeno, bilo mogoče razmišljati o vplivih novega romana. Predvsem se zdi, da v delu čas ne funkcioniira romaneskno. Tudi v novem romanu je čas vendarle ena osnovnih razsežnosti; vse se dogaja v času. Pri Lipušu pa je čas skoraj v celoti odsoten. Poleg tega knjiga ni pisana enotno in niha od skoraj čistega esejizma (I. Matilda) do ironične, v bistvu že satirične pripovedi o prenovi cerkve, o prazničnih običajih in skrivnih navadah ter o novi maši.

Lipuševa knjiga tudi ni kronika vasi, čeprav posega tudi v preteklost, temveč je nekak presek skozi plati in segmente življenja vasi v določenem trenutku in gledano z dokajšnje ironične distance. Lipuša v bistvu ne zanimajo davne korenine stanja in tudi ne možnosti, ki jih kraj morda le še ima (omenja npr. turizem), pač pa kot nekak angažirani antropolog razčlenjuje bitje vasi v sinhronem prerezu. Piše v sedanjem in o sedanjem času, zanima ga zgolj ustroj bitja vasi v danem trenutku. Zato kot na novo odkriva značilnosti in tudi na videz povsem vsakdanje plati življenja ter jih kritično-ironično osvetljuje, da se nenadoma pokažejo v vsej svoji resnični nenavadnosti. Ničesar ne razume kot samo po sebi umevno in že jasno, ravno zato razkriva tudi nepričakovane odnose med pojavi in stvarmi. Kot primer takšnega odkrivanja lahko navedemo začetek tretje pripovedi z naslovom Prazniki: »Na trgu je cerkev. Cerkev zapira trg na eni strani, na drugi ga zapira gostilna, cerkev in gostilna si stojita neenakomerno naproti: gostilna je pomembnejša od cerkve, kajti kdor gre v cerkev, gre nujno tudi v gostilno, a kdor gre v gostilno, ne gre nujno tudi v cerkev; kdor pride iz gostilne, gre mimo cerkve, kdor pride iz cerkve, pride tudi iz gostilne, ko gre mimo cerkve. Kdor gre proti gostilni, gre proti njej tako, da ne gre proti cerkvi, temveč proti gostilni, obratno pa gre kdo proti cerkvi tako, da ne gre proti gostilni, temveč proti cerkvi, proti kateri gre tako, da ne gre proti njej, temveč proti gostilni...« Itd. Tako odkriva Lipuš bivanje vasi. Ker pa so tovrstni popisi sofisticirano, celo kot stilistično poigravanje (ponavljanje, vzporejanje, vzprotstavljanje itd.), to pa seveda po eni strani povečuje stilistično-jezikovno učinkovitost, vendar tudi slabi sporočilno učinkovitost besedila. Kljub stilistični učinkovitosti pa ti nenavadno dolgi opisi (eden takih je tudi popis suma, da mu nekdo prisluškuje, v IV. pripovedi) že kar zadržujejo tok dogajanja in verjetno marksikaterega bralca celo odvrnejo od knjige. Resničnega dogajanja je sploh zelo malo, bolj si avtor prizadeva ponazoriti in tudi zvočno, že skoraj onomatopoetsko povzeti občutje ob posameznih

dogodkih, to pa seveda še bolj preveša težišče od epskosti v reflektivnost in celó lirskost. Takó pravzaprav niti ni temeljno vprašanje, kaj Lipuš popisuje, temveč, kako to popisuje; ta način pa je razlagalno-lirski in veliko manj pripoveden. Precejkrat celó že zastavi, kot da bo kratko in učinkovito popisal kakšen dogodek, vendar kot da ne želi, da bi dogodek zaživel po svoje; nalašč ga zamegli in prekrije s slapovi dodatnih pojasnil in pridevnikov, ga obarva z nenavadno bogatimi, vendar tudi preštevilnimi barvami in opremi s stoterimi, z epskega stališča skoraj povsem nepotrebni podrobnostmi. Vse to seveda zavestno in s povsem jasnim namenom, kajti tema in snov, ki ju obravnava, nista romaneskni. To je svet, v katerem zlasti tradicionalni roman ni več možen, še razkroj tega romana pravzaprav več ne, kajti to je svet, v katerem se kot nesmiselna izkaže že zgolj misel na kakršnokoli spreminjanje sveta. Temu svetu ustreza literatura, ki ni več literatura v tradicionalnem pomenu besede. Kakor ta svet ni več jasno določljiv tako tudi književne forme, ki popisujejo ta svet, niso in ne morejo več biti tradicionalno jasno določljive. Še najbližje je Lipuševega knjiga pravzaprav zbirki esejev, kajti zdi se, da je v ospredju vendarle razglabljanje o predstavljenem svetu in njegovi usodi, ki se mestoma preveša tudi v pripoved, še večkrat pa v lirsko impresijo.

Vprašanja, ki so v bistvu zunaj risa, katerega zarisuje knjiga sama po sebi, pa so v zvezi z avtorjem. Naj bodo tu le omenjena. Kot prvo vprašanje, kako pisati in razmišljati o Lipušu, ne da bi upoštevali, da je manjšinski pisatelj. Vprašanje ni nepomembno, saj je menda Lipuš v nekem intervjuju poudaril, da ne želi biti kakorkoli posebno obravnavan kot pisatelj neke nacionalne manjšine, se pravi ne kot pisatelj, ki je ali žrtev ali tudi še posebej zaslužen, ker pripada narodnostni skupnosti, ki predstavlja v nekem okolju oziroma državi manjšino. Lipuš očitno ne potrebuje statusa manjšinskega pisatelja in celo ne želi, da bi ga potrebovali. Po drugi strani pa se zdi, da mi — Slovenci v matični domovini — vedno bolj potrebujemo Lipuša in manjšino v celoti, enotni slovenski kulturni prostor, torej zlasti Lipuša kot slovenskega manjšinskega pisatelja. Povabili smo ga, naj se včlani v DSP, pa še odgovoril ni na ponudbo. Zakaj? Zakaj smo ga povabili in zakaj se mu še odgovoriti ni zdelo potrebno? Res pa je, da sicer sodeluje s slovenskimi pisatelji, je pa hkrati eden redkih slovenskih pisateljev, ki so — resda on deloma s Handkejevo pomočjo — prodrli tudi v druge jezikovne prostore.

Tudi slovenski pisatelji na Tržaškem so previdni v odnosih z DSP, ker se nekateri celo bojijo, da je DSP v njihovem okolju lahko kvečjemu eksponent interesov jugoslovanske politike. Gre pri vsem tudi za počasno samoodstranjevanje?

Vsekakor je tudi Lipuš s svojo knjigo in z vsem svojim delovanjem pravzaprav simptom, ki priča, da slovensko narodno vprašanje še zdaleč ni dokončno rešeno, da je ob tem vprašanju opaziti še vedno preveč enačenja narodnega s takšnim ali drugačnim političnim prizvokom, da tudi kulturi še ni uspelo otresti se političnih prizvokov in primisli in da nas peza dediščine stoletij še vedno zelo teži. Bi bilo mogoče Odstranitev moje vasi napisati tudi na tej strani meje?